

В. Б. Ковальчук

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри конституційного та міжнародного права

УСТАНОВЧА ВЛАДА ТА КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ

© Ковальчук В. Б., 2016

Порушено та проаналізовано питання теоретичних основ установчої влади та можливість її практичного втілення в умовах проведення конституційної реформи в Україні, зокрема, можливого прийняття тексту нової Конституції України. На переконання автора статті прийняття нового Основного Закону України через всенародне обрання Конституційних Зборів могло б сприяти зростанню в суспільстві авторитету Конституції, встановленню політичної стабільності в державі та відновленню довіри народу до публічної влади.

Ключові слова: влада, реформа, Конституція України, конституціоналізм, конституційна реформа, правова теорія.

В. Б. Ковальчук

УЧРЕДИТЕЛЬНАЯ ВЛАСТЬ И КОНСТИТУЦИОННАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ

Нарушается и анализируются вопросы теоретических основ учредительной власти и возможность ее практического воплощения в условиях проведения конституционной реформы в Украине, в частности, возможного принятия текста новой Конституции Украины. По убеждению автора статьи принятие нового Основного Закона путем всенародного избрания Конституционного Собрания могло бы способствовать росту в обществе авторитета Конституции, установлению политической стабильности в государстве и восстановлению доверия народа к публичной власти.

Ключевые слова: власть, реформа, Конституция Украины, конституционализм, конституционная реформа, правовая теория.

V. Kovalchuk

CONSTITUENT POWER AND CONSTITUTIONAL REFORM IN UKRAINE

There are analyzed the theoretical foundations of the issue of constituent power and the possibility of its practical implementation in terms of constitutional reform in Ukraine, including the possible adoption of a new Constitution of Ukraine. According to the author, adoption of a new Fundamental Law of Ukraine by popular election of the Constitutional Assembly could contribute to the growth in the society the authority of the Constitution, establishment of political stability in the country and restore public confidence in the government.

Key words: government reform, the Constitution of Ukraine, constitutionalism, constitutional reform, legal theory.

“Конституція не є документом уряду, а документом людей. Які входять до уряду. А уряд без конституції – це влада без права на неї”
Томас Пейн

Постановка проблеми. Нещодавно у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України “Про процедуру підготовки проекту нової Конституції України” від 14 січня 2016 року № 3781. Цим законопроектом встановлюється процедура підготовки проекту нової Конституції України, яка складається з трьох етапів: 1) ініціювання процесу підготовки проекту нової Конституції України; 2) скликання та діяльність Конституційних Зборів України (далі – Конституційні Збори); 3) винесення проекту нової Конституції України на всеукраїнський референдум. Загалом законопроект справляє позитивне враження, оскільки: містить чіткість у визначенні етапів прийняття нової редакції Конституції України, послідовний механізм їх реалізації; простежується основна ідея у вирішенні цього питання – виявлення народовладдя шляхом ініціативи проведення всеукраїнського референдуму створення нової Конституції України, участі громадян у якості народних представників Конституційних Зборів, які обираються голосуванням та іншого; існує перспектива створення в Україні класичної конституанти за своєю правовою природою, яка не є схожою на попередньо створювані подібні органи в Україні;

Історія європейського конституціоналізму є яскравим свідченням того, що конституція в правовій демократичній державі – це насамперед акт установчої влади народу, яка є первинною щодо так званих установлених влад, до яких з-поміж інших належить і законодавча влада. Враховуючи усталені європейські правові традиції, верховенство конституції розглядають з урахуванням її природи, зокрема під час вирішення конституційно-правових спорів, які виникають на практиці. З погляду такого підходу важливо з’ясувати не тільки формальні ознаки верховенства конституції, порядок її зміни, що, без сумніву, має надзвичайно важливе значення, а й природу первинності цього акта. Адже конституція має верховенство не апіорі, а у зв’язку з її установчою природою.

У цьому контексті залишається актуальною та зберігає значний теоретичний та практичний потенціал теорія установчої влади, основи якої заклав Е.-Ж. Сійєс у часи Великої Французької революції. Свої погляди французький мислитель виклав у праці “Що таке третій стан?” (1789 р.), у якій вперше запровадив поняття “установча влада”. Основні принципи теорії Е.-Ж. Сійєса: 1) народ володіє установчою владою (*pouvoir constituant*), яка відмінна від установлених конституцією законодавчої, виконавчої і судової влади (*pouvoirs constitués*); 2) установча влада народу не обмежена будь-якими конституційними рамками. Вона є природним правом народу, яке передбачає право на революцію; 3) установча влада може бути здійснена як народом, так і надзвичайними представниками від народу; 4) надзвичайні представники так само, як і народ, практично не обмежені в своїх діях тягарем зобов’язань; 5) особи, які здійснюють установчу владу, не повинні займатися тією діяльністю, яка делегована звичайним органам державної влади. Вони повинні лише створити конституцію.

Аналіз дослідження проблеми. Питання установчої влади неодноразово досліджували як зарубіжні, так і українські вчені. Так теоретичну основу цього питання закладено в працях Е.-Ж. Сійєса, Т. Пейна, О. Гамельтона, Ж.-П. Жакке. Проаналізовано перспективи запровадження установчої влади під час конституційної реформи в Україні в наукових працях вітчизняних дослідників: Р. Максакової, О. Скрипнюка, М. Савчина, В. Шаповала, О. Ющика.

Мета статті. Здійснити аналіз основних положень теорії установчої влади, обґрунтувати можливість її практичного застосування в умовах проведення конституційної реформи в Україні і, зокрема, прийняття тексту нової Конституції України.

Виклад основного матеріалу. Розроблені та обґрунтовані принципи установчої влади Е.-Ж. Сійєса застосовували на практиці спочатку в США, а згодом – у Франції та Швейцарії. Так, у Франції з 1789 року розпочалася підготовка конституції нового типу, якою стала Конституція 1791 року. З того часу, незважаючи на декілька революцій, Франція розробляла конституції, ґрунтуючись на положеннях теорії установчої влади. У XIX ст. заснована на ідеях теорії установчої

влади практика прийняття писаних конституцій стала звичайною практикою існування європейських держав.

З часом зміст теорії установчої влади частково трансформувався в її вузьке формально-юридичне розуміння, як необхідності прийняття кодифікованого акту, який має вищу юридичну силу. Поступово більшість принципів теорії Е.-Ж. Сійєса, як зазначає Р. Максакова “були загублені та забуті, а зміст теорії установчої влади стали зводити до процесу прийняття або зміни від імені народу конституції держави” [5, с. 40].

Однак основні положення класичної теорії установчої влади залишаються актуальними і сьогодні. Так, представники французької та німецької науки конституційного права традиційно під установчою владою розуміють владу, яка створює конституцію держави. Представники французької школи конституційного права вважають, що влада, яка наділена правом створювати конституцію (установча влада) та вносити до неї зміни (влада, яка переглядає конституцію) суттєво різняться. Перша наділена первинною легітимністю, а друга – вторинною (делегованими повноваженнями). Французькі конституціоналісти диференціюють процедури “перегляду конституції” та “припинення дії чинної конституції шляхом прийняття нової конституції”. Перша процедура здійснюється шляхом реалізації влади, утвореної установчою владою, але суб’єкт влади не може змінювати деякі конституційні положення. Наприклад, у Франції не можна змінити республіканську форму правління, а у Німеччині є незмінними принципи, які закладають основи конституційного ладу (демократії, соціальної держави, поділу влади, федерального устрою, правової держави). Більше того, згідно з Конституцією ФРН (ч. 4, ст. 20) “Всі німці мають право чинити опір кожному, хто спробує ліквідувати цей лад, якщо інші засоби не можуть бути використані”.

Близьким до класичного розуміння установчої влади є визначення французького конституціоналіста Ж.-П. Жакке. Автор праці “Конституційне право та політичні інститути” визначає установчу владу як сукупність органів, які наділені обов’язком розробляти і переглядати конституцію. Вчений поділяє установчу владу на два види – первинну та інституційну. Первинна установча влада реалізується в період створення нової держави, зокрема на залишках старого режиму, зруйнованого революцією. Вона, як зазначає дослідник, є безумовною, оскільки в період революції попередня писана конституція втрачає свою чинність, натомість нова конституція ще не прийнята. Інституційна установча влада, на думку Ж.-П. Жакке, набуває свої повноваження на основі писаної конституції. Така влада обмежена в своїх повноваженнях щодо можливості внесення змін до конституційного тексту. Принципово важливими обмеженнями інституційної влади вважаються норми, що містять заборону на перегляд окремих положень конституції [1, с. 108].

У силу того, що межі розуміння природи установчої влади в останні декілька десятиліть значно розширилися, серед вітчизняних науковців, зокрема юристів, не має єдиного підходу до розуміння сутності цього суспільного феномена. А тому у спеціальній літературі із зазначеного питання трапляється достатньо багато визначень установчої влади, які часто не мають нічого спільного із класичною теорією Е.-Ж. Сійєса. Під поняттям “установча влада” сьогодні розуміють політичну владу, яка може бути реалізована не лише безпосередньо народом, але й за допомогою представницької демократії [6, с. 304], її розглядають як (один із видів суспільно-політичної влади, поряд з такими її видами, як законодавча, контрольна, судова влада тощо, які належать народів та котрі він здійснює як єдину владу народу (народовладдя) безпосередньо та через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [7, с. 2–4]. Окремі дослідники акцентують увагу на тому, що установчу владу не потрібно пов’язувати лише із самим тільки прийняттям конституції, вказуючи на те, що в процесі здійснення такої влади можуть бути запроваджені (установлені) на території держави чи її частині “певні публічно-владні інститути та основні норми” [5, с. 98–101].

Не вдаючись до детального аналізу різноманітних підходів до визначення установчої влади, які мають право на існування, зазначу, що здебільшого вони стосуються не установчої влади, як влади наділеної первинною легітимністю і невід’ємним правом встановлювати конституцію, а лише однієї з функцій установлених на її основі влад. Взагалі питання про визначення установчої влади має глибокий методологічний зміст, який сягає своїми коріннями проблеми праворозуміння.

На наше переконання установча влада є природним, невідчужуваним правом народу здійснювати свою суверенну волю установлювати, та у разі необхідності захищати, основоположні

принципи державного та суспільного ладу. Установча влада реалізується через суверенне право народу безпосередньо визначати принципи, на яких повинна функціонувати публічна влада та правила співіснування всіх членів спільноти всередині держави. Це свого роду договір про межі повноважень державної влади та права як окремої людини, так народу загалом, який найчастіше знаходить вияв у формі конституції. Остання є колективним актом усього народу, в якому набувають юридичного закріплення узгоджені інтереси і воля всіх тих соціальних груп, враховуючи етнічні, які формують народ держави. Тому лише народ або спеціальний тимчасово уповноважений ним представницький орган, наділений виключним правом приймати конституцію та змінювати її в тій часині, в якій закріплені основи конституційного ладу.

Загалом у правовій теорії відомі чотири зовнішні чинники актуалізації прийняття конституції: революція, зміна ситуації за якої, конституції немає взагалі, виникнення нової держави, заміна старої конституції новою. У більшості цих випадків, як засвідчує досвід, були прийняті так звані народні конституції, тобто такі, що ґрунтуються на принципі народного суверенітету (виняток становлять октройовані конституції, які не стосуються установчої влади). Народні конституції приймають на основі установчих зборів, референдуму (відповідно до теорії установчої влади), або їх приймає парламент. Можливе поєднання двох названих способів – референдуму може передувати розроблення і схвалення конституції установчими зборами чи парламентом. Так на загальнонародному референдумі були прийняті чи переглянуті конституції в більшості пострадянських республік (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Литва, Росія, Таджикистан, Естонія). Подібна практика притаманна державам Східної Європи, які були змушені після розвалу СРСР вибудувати практично нові держави, беручи за основу принципи демократії та верховенства права. Так у Польщі (1997 р.) та Сербії (2006 р.) після попереднього схвалення конституції парламентом, вона була прийнята на загальнонародному референдумі. З метою втілення в життя ідея установчої влади в Болгарії (1991 р.) та Румунії (1991 р.) були спеціально сформовані установчі органи народу – Великі народні збори та Конституційна асамблея, єдиним повноваженням яких була підготовка та прийняття нової конституції.

Навіть у тих країнах, де конституцію приймав парламент (Грузія, Македонія, Молдова, Словаччина, Словенія, Україна, Хорватія, Чорногорія, Чехія), в тексті конституції чи актах тлумачення органу конституційної юрисдикції як правило зазначено, що парламент є уповноваженим здійснювати установчу владу.

Не зважаючи на те, що сьогодні в Україні немає чітко сформульованої доктрини установчої влади, яка є системою науково обґрунтованих поглядів, ідей, принципів, щодо всіх аспектів її функціонування в державі та взаємозв'язку з іншими видами влади, теорія установчої влади має безпосередній вплив на становлення практики вітчизняного конституціоналізму. Відсутність останньої, на мою думку, обумовлена не стільки світоглядними суперечностями, які цілком природно існують в академічному середовищі, скільки відсутністю політичної волі тих суб'єктів владних повноважень, які виступають гарантом додержання та охорони Конституції, захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Конституція України, яку прийняла Верховна Рада України 28 червня 1996 р. не містить у своєму тексті поняття “установча влада”, але воно чітко простежується з її змісту. Так, у преамбулі (Ч. 1) констатується, що приймаючи конституцію, Верховна Рада України діяла від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи його суверенну волю, “а не від власного імені як органу законодавчої влади” [4, с. 4]. Чи дає це нам підстави говорити про те, що парламент є органом установчої влади і такою самою мірою, як і Український народ володіє правом установчої влади? Очевидно, що ні, адже і в самій Конституції у жодній статті про це не йдеться. Більше того, в Законі України “Про Регламент Верховної Ради України”, в якому врегульовано порядок реалізації конституційних повноважень єдиного органу законодавчої влади в Україні, йдеться про “установчу функцію” законодавчого органу влади, а не про установчу владу цього органу. Так, у Ч. 2, с. 138 Регламенту зазначено, що Верховна Рада з конкретних питань з метою її установчої та інших функцій приймає постанови. У цьому контексті навряд чи можна стверджувати, що своїми постановами парламент реалізує установчу владу Українського народу. Установча влада як складова народного суверенітету й установча функція Верховної Ради як частини державного суверенітету – це різні поняття.

Положення преамбули, відповідно до якої саме народу як суверену належить установча влада, знайшла своє розширене тлумачення в актах єдиного органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України. Першими таким актами, в яких чітко сформульована правова позиція Конституційного Суду, і які фактично заклали основи національної доктрини установчої влади, були два рішення Суду від 11 липня та 3 жовтня 1997 року. Так, у своєму першому Рішенні у справі щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України від 11 липня 1997 року, Конституційний Суд України констатував, що “прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття” [2, с. 30–33]. У наступному своєму Рішенні у справі про набуття чинності Конституції України від 3 жовтня 1997 року, Конституційний Суд України зазначив: “Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу. Установча влада відносно так званих встановлених є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (частина перша статті 6) та визначено засади організації встановлених влад, включно законодавчої. Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у цьому випадку установча влада була здійснена парламентом” [2, с. 39–42].

Аналогічна правова позиція єдиного органу конституційної юрисдикції простежується в інших його актах: Рішенні Конституційного Суду у справі про відповідальність юридичних осіб від 30 травня 2001 року; Рішенні Конституційного Суду у справі про здійснення влади народом від 5 жовтня 2005 року; Рішенні Конституційного Суду у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16 квітня 2008 року. Важливим є те, що в останньому із зазначених актів Суд вказав не лише на те, що “Установча влада є виключним правом народу”, але й акцентував увагу на тому, що формою здійснення установчої влади є всеукраїнський референдум, що проголошується за народною ініціативою на вимогу не менше як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо його призначення зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області (Ч. 2, Ст. 72 Конституції України). І хоча в Основному Законі України не визначено предмет (предмети) всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, Конституційний Суд України вважає, що такий референдум можна провести з порушень у конституційному поданні питань у порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України [3, с. 131–139]. Фактично у своєму рішенні Суд вказав єдиному органу законодавчої влади на необхідність внесення змін до Конституції та законів України, які б гарантували Українському народу реалізувати його природне, невід’ємне право на установчу владу.

У мотивувальній частині цього ж Рішення Конституційного Суду передбачено, що прийняття нової Конституції України (нової редакції) можливо лише після з’ясування волі Українського народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України, що по суті заклало правові основи проведення пізніше консультативних референдумів.

Отож Конституційний Суд України виклав свою правову позицію щодо установчої влади в таких положеннях: 1) установча влада є виключним правом народу; 2) установча влада щодо встановлених влад, зокрема і законодавчої, наділена первинною легітимністю; 3) прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом здійснення установчої влади, на який парламент був уповноважений лише один раз; 4) прийняття нової Конституції України може здійснити установча влада у спосіб і формах, які мають бути визначені Конституцією та законами України; 5) формою здійснення установчої влади народом є всеукраїнський референдум за народною ініціативою; 6) прийняття нової Конституції України (нової редакції) можна започаткувати лише після з’ясування волі Українського народу щодо необхідності її прийняття.

Наведену правову позицію єдиного органу конституційної юрисдикції України системно ігнорують як Верховна Рада України, єдиний законодавчий орган, який відповідно до Конституції України уповноважений вносити зміни до Основного Закону, за винятком тих змін, які стосуються конституційного ладу України і “належать виключно народові” ст. 3 Конституції України), так і Президент України, який може подавати законопроекти про внесення змін до Конституції (ст. 154 Конституції України). Причина такої позиції вищих органів державної влади насамперед міститься в

політичній площині, адже монополізувавши право установчої влади в результаті підміни понять “установча” та “установлена” влада, “первинна” та “інституційна” установча влада, відповідні органи фактично набувають можливість самостійно, ігноруючи позицію громадян, у легальний спосіб розподіляти владні повноваження. Саме таку ситуацію можна було спостерігати в 2004 року (Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV), в 2010 році (Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 року; Закон України “Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” від 1 лютого 2011 року), а також у 2014 році (Закон України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України” від 21 лютого 2014 року).

Привласнення права установчої влади з боку окремих органів держави щодо визначення меж владних повноважень з періодичною зміною форми державного правління (парламентсько-президентської чи президентсько-парламентської) підриває як основи конституційного ладу України, нівелюючи його основоположні принципи – народовладдя, верховенства права, розподілу функцій державної влади, так і сам конституційний лад, який пов’язаний з практичним втіленням цих основоположних принципів і виробленням усталеної традиції конституціоналізму. І хоча в самій Конституції так само, як і в науці конституційного права, немає чітко визначеного поняття конституційного ладу, його зміст безпосередньо стосується форми та способів організації публічної влади, передбачених та закріплених конституцією. Тому, на мою думку, будь-яка зміна форми та способів організації влади без урахування думки народу через його волевиявлення має всі підстави бути сприйнятим, як спроба узурпації влади державою, її органами або посадовими особами, що прямо заборонено статтею третьою Конституції України.

До такого висновку спонукають останні законодавчі ініціативи як провладної коаліції Верховної Ради України, так і Глави держави, які спрямовані на прийняття змін до Конституції України, часом навіть з прямим порушенням норм Основного Закону. Йдеться зокрема про статтю 155 Конституції, яка встановлює процедуру внесення змін до Основного Закону, яку фактично змінено у неконституційний спосіб через прийняття Верховною Радою України Закону України “Про внесення змін до статті 149 Регламенту Верховної Ради України” від 28 січня 2016 року, та частину 2 статті 157, яка прямо зазначає, що, Конституція України не може бути змінена “в умовах воєнного чи надзвичайного стану”. Оцінка таким діям органам державної влади вже була висловлена в “окремих думках” суддів Конституційного Суду України, знаними в Україні вченими у галузі конституційного права, а також експертами громадянського суспільства. Більшість цих критичних зауважень, що були висловлені, є цілком обґрунтованими, тому не має потреби зупинятися на тих ризиках, які можуть постати перед державою України вже в близькій перспективі у разі конституційних змін прийнятих у такий спосіб і за таких умов.

У контексті цього дослідження лише зазначу, що прийняття таких змін без урахування думки громадськості, яка б відображала волю більшості громадян і при цьому враховувала права меншості, які б представляли всі регіони України, що “в умовах військового стану” об’єктивно не можливо, означає, змінити текст Основного Закону виключно з мотивів політичної доцільності. Такі дії уповноважених на це органів державної влади не лише не додають авторитету Конституції України, але й ставлять під сумнів її легітимність.

Крім цього, спроба привласнення права установчої влади народу вищими органами держави приховує небезпеку конфлікту в самій системі органів державної влади. Можливість установленної влади самостійно, без участі громадськості, розподіляти між собою владні повноваження, спричинює поступовий перехід конституційного процесу в площину політично боротьби за владні повноваження, яка дуже часто є не інституційною, а персональною (особистою). Це можна було спостерігати впродовж усього періоду існування суверенної Української держави.

Висновки. Отож конституція не є законодавчим актом, який закріплює владні повноваження якоїсь однієї політичної сили чи політичного діяча. Вона є установчим актом народу, в якому

відображено основоположні принципи та правила життя держави та суспільства. Жити за такими конституційними правилами означає ставити принцип справедливості вище від принципу політичної доцільності; відмовитися від перекручення норм основного закону і їх довільного трактування, чи то на догоду політичній сили, чи ситуації, що склалася; неухильно дотримуватися її з боку всіх учасників конституційного процесу і, насамперед, публічної влади, яка своїми діями закладає основи законності та правопорядку і зміцнює повагу суспільства до себе. Нерозуміння цього неминує веде до негативних наслідків трансформації права в політику.

Сьогодні для України, як ніколи, є актуальним питання формування та втілення однієї з фундаментальних доктрин конституціоналізму – установчої влади. Реалізація цього завдання мала б для держави та суспільства позитивний ефект конституційного реформування, оскільки це дало б можливість: по-перше, відновити історичну справедливість, втілюючи в життя природне право народу приймати конституцію – установчий акт народу; по-друге, консолідувати суспільство під час обговорення та прийняття основного закону, врахувавши інтереси всіх його суспільних верств та національностей, на основі пріоритетності невідчужуваних прав людини; по-третє, визначити в легітимний спосіб межі компетенційних повноважень органів державної влади, тим самим відродивши авторитет до них у суспільстві; по-четверте, врегулювати політичну кризу в державі, унеможливити ведення політичної боротьби між органами державної влади з метою розширення своїх владних повноважень та використання влади в особистих цілях; по-п'яте, забезпечити суверенне право держави самостійно, без зовнішнього тиску, реалізовувати основоположні принципи конституційного ладу України, включно з питаннями державного правління та устрою.

1. Жакке Ж.-П. Конституционное право и политические институты / Ж.-П. Жаке. – М. : Юрист, 2002. – С. 108. 2. Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 1997–2001 / відпов. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 1. – С. 30–33. 3. Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2008 / відпов. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – Кн. 8. – С. 131–139. 4. Конституція України : наук.-практ. коментар / редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. ; Національна академія правових наук України. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2011. – С. 4. 5. Максакова Р. М. Конституційно-правові проблеми організації та реалізації установчої влади в Україні : монографія / Р. М. Максакова. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2012. – С. 98–101. 6. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції : монографія / М. В. Савчин. – Ужгород : Ліра, 2009. – С. 304. 7. Ющик О. Конституційні проблеми установчої влади в Україні / О. Ющик // Віче. – 2009. – № 24. – С. 2–4.

REFERENCES

1. Zhakke Zh.-P. Konstitucionnoe pravo i politicheskie instituty [Constitutional law and politic institutes]. Zh.-P. Zhake. – M. : Jurist', 2002. – p. 108. 2. Konstitucijnij Sud Ukraïni : Rishennja. Visnovki. 1997–2001 [Constitutional Court of Ukraine: Decisions, Opinions 1997–2001]. vidpov. red. kand. jurid. nauk P. B. Evgrafov. – K. : Jurinkom Inter, 2001. – Kn. 1. – P. 30–33. 3. Konstitucijnij Sud Ukraïni : Rishennja. Visnovki. 2008 [Constitutional Court of Ukraine: Decisions, Opinions, 2008]. vidpov. red. kand. jurid. nauk A. A. Strizhak. – K. : Jurinkom Inter, 2008. – Kn. 8. – P. 131–139. 4. Konstitucija Ukraïni: Naukovo-praktichnij komentar [Constitution of Ukraine: Scientific-practical commentary]. redkol.: V. Ja. Tacij, O. V. Petrishin, Ju. G. Barabash ta in.; Nacional'na akademija pravovih nauk Ukraïni. – 2-ge vid., pererobl. i dopov. – H. : Pravo, 2011. – p. 4. 5. Maksakova R. M. Konstitucijno-pravovi problemi organizacii ta realizacii ustanovchoi vladi v Ukraïni : monografija [Constitutional problems of organization and realization of constituent power in Ukraone: monography]. R. M. Maksakova. – Zaporizhzhja: Klasichnij privatnij universitet, 2012. – P. 98–101. 6. Savchin M. V. Konstitucionalizm i priroda konstitucii : monografija [Constitutionalism and the nature of Constitution: monography]. M. V. Savchin. – Uzhgorod : Lira, 2009. – P. 304. 7. Jushhik O. Konstitucijni problemi ustanovchoi vladi v Ukraïni [Constitutional problems of constituent power in Ukraine]. O. Jushhik // Viche. – 2009. – № 24. – P. 2–4.